ՀՏԴ 343 Քրեական իրավունք

ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿՑՈՒԹՅԱՆ և ՔՐԵԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՆՈՐՄԵՐԻ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ

Տաթևիկ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Բանալի բառեր – հանցագործությունների համակցություն, նորմերի մրցակցություն, ընդհանուր և հատուկ մասեր, քրեական օրենքի կիրառում:

Ключевые слова – совокупность преступлений, конкуренция уголовно-правовых норм, общая и особенная часть, применение уголовного закона.

Key words – multiple offenses, conflict of criminal law, general and special part, application of criminal law.

Т. Геворгян

ПРОБЛЕМЫ СОВОКУПНОСТИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И КОНКУРЕНЦИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ

Проблема конкуренции норм не раз становилась объектом комплексных уголовно-правовых исследований . Ввиду ее разносторонности в рамках настоящей работы будут рассмотрены лишь некоторые вопросы конкуренции норм, которые существенно влияют на содержание понятия совокупности преступлений. Уголовный закон говорит только о конкуренции общей и специальной норм. Тем не менее традиционно в. уголовно-правовой, науке выделяют такие виды конкуренции уголовно-правовых норм: общей и специальной норм; специальных норм; части и целого . Конкуренция норм заключается в том, что «признаки совершенного деяния предусмотрены сразу несколькими нормами Особенной части УК» «и при этом необходимо решить, квалифицировать ли содеянное по всем статьям УК, которыми охватываются признаки данного деяния, либо содеянное следует квалифицировать по той статье УК, которая наиболее адекватно отражает признаки совершенного деяния» . В этом смысле очень важно отграничение конкуренции норм от совокупности преступлений, и в первую очередь от совокупности, образуемой одним деянием.

T. Gevorgyan

PROBLEMS OF MULTIPLE OFFENSES AND CONFLICT OF CRIMINAL LAW

The problem of conflict of norms has often been the subject of comprehensive criminal law researches. Due to its versatility, only some of the issues of the conflict of norms that significantly affect the content of the concept of multiple offenses will be considered within the framework of this work. Criminal law mentions only the conflict of general and special norms. However, criminal science traditionally distinguishes the following types of conflict of criminal law: general and special norms; special norms; part and whole. The conflict of norms lies in the fact that 'signs of the committed act are stipulated by several norms of the Special Part of the Criminal Code' and 'thus it is necessary to decide whether to qualify the actions according to all the articles of the Criminal Code that encompass the signs of the act, or whether the actions should be qualified according to the article of the Criminal Code, which most adequately reflects the signs of the committed act'. In this case, it is very important to delimit the conflict of norms from the multiple offenses, and primarily from multiple offenses formed by one act.

Ինչպես հայտնի է, Քր. օր-ին ներհատուկ է երկու մասերի առկայությունը՝ ընդհանուր և հատուկ: Այդ է պատճառը, որ հաճախ առաջանում են դժվարություններ այդ մասերի նորմերի կիրառման հարցում, և առաջ է գալիս այսպես կոչված «նորմերի մրցակցության» երևույթը, որը մի անգամ չէ, որ եղել է իրավաբանների, տեսաբանների հետազոտության առարկա: Ընդունված կարծիք է, որ մրցակցություն կարող է առաջանալ քր. օր-ի ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի միջև: Բայց և այնպես, հարկ է նշել, որ մրցակցություն առաջանում է ոչ միայն ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի միջև, այլև հատուկ մասի նորմերի տարբեր մասերի միջև: Նախ և առաջ պետք է տարբերել հանցագործությունների համակցությունը ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցությունից: Պետք է ընդունել այն իրողությունը, որ թեև քրեական իրավունքի գիտության մեջ հիմնավորված է այն դրույթը, որի համաձայն, եթե հանցագործությունը նախատեսված է ընդհանուր և հատուկ նորմերով, ապա արարքը որակվում է հատուկ նորմով, սակայն քրեական օրենսգրքով նախատեսված չէ այդ նորմերի հարաբերակցության որոշման կարգը: Ուստի, արարքի որակման յուրաքանչյուր դեպքում իրավակիրառողն է որոշում՝ առկա է հանցագործությունների համակցություն, թե գործ ունի ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցության հետ:

Ինչպես հայտնի է, Քր. օր-ին ներհատուկ է երկու մասերի առկայությունը՝ ընդհանուր և հատուկ: Այդ է պատճառը, որ հաճախ առաջանում են դժվարություններ այդ մասերի նորմերի կիրառման հարցում, և առաջ է գալիս այսպես կոչված «նորմերի մրցակցության» երևույթը, որը մի անգամ չէ, որ եղել է իրավաբանների, տեսաբանների հետազոտության առարկա: [1]

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հասկացությունը տրված է քրեական իրավունքի տեսության մեջ, համաձայն որի քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը քրեական օրենքի կիրառման ընթացքում մեկ հասարակական հարաբերությունը տարբեր ամբողջականությամբ կարգավորող երկու կամ ավելի քրեաիրավական նորմերի հարաբերությունն է:

Ընդունված կարծիք է, որ մրցակցություն կարող է առաջանալ քր. օր-ի ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի միջև: Բայց և այնպես, հարկ է նշել, որ մրցակցություն առաջանում է ոչ միայն ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի միջև, այլև հատուկ մասի նորմերի տարբեր մասերի միջև: Նախ և առաջ պետք է տարբերել հանցագործությունների համակցությունը ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցությունից: Ընդհանուր նորմն ավելի լայն հասկացություն է, որը ընդգրկում է բազում դեպքեր, իսկ հատուկ նորմը պարունակում է նման դեպքերից միայն մեկը:

Պետք է ընդունել այն իրողությունը, որ թեև քրեական իրավունքի գիտության մեջ հիմնավորված է այն դրույթը, որի համաձայն, եթե հանցագործությունը նախատեսված է ընդհանուր և հատուկ նորմերով, ապա արարքը որակվում է հատուկ նորմով, սակայն քրեական օրենսգրքով նախատեսված չէ այդ նորմերի հարաբերակցության որոշման կարգը: Ուստի, արարքի որակման յուրաքանչյուր դեպքում իրավակիրառողն է որոշում՝ առկա է հանցագործությունների համակցություն, թե գործ ունի ընդհանուր և հատուկ նորմերի մրցակցության հետ:

Որոշ երկրների քրեական օրենսգրքերում սահմանված են արարքի որակման որոշ կանոններ, երբ հանցագործությունը նախատեսված է ընդհանուր և հատուկ նորմերում: Օրինակ, Ուզբեկստանի Հանրապետության և Ղազախստանի Հանրապետության Քրեական օրենսգրքերում սահմանված են համանման դրույթներ, համաձայն որոնց՝ հանցագործությունների համակցություն է համարվում քր.օր.-ի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածներով կամ հոդվածի տարբեր մասերով կատարված երկու կամ ավելի հանցագործությունների կատարումը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը չի դատապարտվել, որի համար նա ենթակա է պատասխանատվության: Եթե անձի կողմից կատարված արարքը պարունակում է մեկ հոդվածի տարբեր մասերով նախատեսված հանցակազմի հատկանիշներ, ապա պատասխանատվություն է առաջանում հոդվածի այն մասով, որը նախատեսում է ավելի խիստ պատիժ: Հանցագործությունների համակցության դեպքում անձը պատասխա-նատվություն է կրում կատարված յուրաքանչյուր հանցագործության համար:

Բելառուսի Հանրապետության 1999թ. ընդունված քրեական օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանցագործությունների համակցություն է համարվում քր.օր.-ի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածներով նախատեսված երկու կամ ավելի հանցագործությունների կատարումը, որոնցից ոչ մեկի համար անձը չի դատապարտվել: Այդ դեպքում անձը պատասխանատվություն է կրում յուրաքանչյուր կատարված արարքի համար:Եթե հանցագործությունը նախատեսված է քր.օր.-ի Հատուկ մասի տարբեր հոդվածներում, որոնցից մեկը համարվում է ընդհանուր, իսկ մյուսը՝ հատուկ, հանցագործությունների համակցությունը բացակայում է և պատիժ է սահմանվում հատուկ նորմով:[2]

Մի շարք քրեագետներ կարծում են, որ առանձին հստակեցում է պահանջվում մեկ և մի քանի հանցագործությունների դեպքում կիրառվելիք նորմերի ընտրության հարցում: Օրինակ,

[1] См., напр.: *Горелик А.С.* Конкуренция уголовно-правовых норм. Учебное пособие. Красноярск, 1998; *Иногамова - Хегай Л.В.* Конкуренция норм уголовного права: дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1999.; *Незнамова З.А.* Коллизии в уголовном праве: дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1995. *Шакип В.Б.* Преодоление конкуренции уголовно-правовых норм при, квалификации преступлений: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2004.

[2] Уголовный кодекс Республики Беларусь. Минск. 1999г.

Կուդրյավցևը, ով նորմերի մրցակցության լուծման գործում ունի մեծ ավանդ, դրա տակ հասկանում է հանցագործություն /սակայն ոչ համակցություն կամ ռեցեդիվ/, որը միաժամանակ պարունակում է քրեաիրավական երկու կամ ավելի նորմի հատկանիշներ:[1] Իսկ քրեագետ Գերցենզոնի կարծիքով մրցակցություն կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ համապատասխան արարքի համար, որի հատկանիշները նախատեսված են տարբեր նորմերով, սահմանվում են տարբեր պատժատեսակներ:[2] Կուրինովի կարծիքով նորմերի մրցակցություն կարող է առաջանալ այն դեպքում, երբ մեկ հանցագործության հատկանիշ պարունակվում են քր. Օր-ի հատուկ մասի տարբեր նորմերում:[3]

Ինչպես երևում է վերոգրյալից, համարյա թե մեծամասնության կարծիքով քրեաիրավական նորմերի մրցակցության պատճառ կարող է հանդիսանալ տարբեր նորմերում միևնույն արարքի հատկանիշների առկայության փաստը:

Քրեաիրավական նորմերի մրցակցության խնդիրը ամենաուղղակի առնչությունն ունի հանցագործությունների համակցության հետ, ընդ որում՝ հանցագործությունների համակցության դեպքում խոսքը մի քանի հանցագործությունների մասին է,ինչպես արդեն նշել ենք, իսկ նորմերի մրցակցության դեպքում՝ միայն մեկ: Նշված հարցը քրեական իրավունքի գիտության մեջ համարվում է կարևոր և լուծում պահանջող խնդիրներից մեկը, որի էությունը կայանում է համապատասխան դեպքերում քր. Օր-ի այս կամ այն նորմը ճիշտ ընտրելու մեջ:

Ինչպես նշում է Կուդրյավցևը, քրեաիրավական նորմերի ճիշտ կիրառումը ունի էական նշանակություն: Նորմերի մրցակցության դեպքում պետք է նախապատվություն տալ այն նորմին, որն առավել հստակ է նկարագրում արարքը: Ու սխալ ընտրությունը հավասարազոր է կատարված արարքը սխալ որակելուն, որն առաջացնում է նաև անբարենպաստ հետևանքներ. կամ արարքի համար կնախատեսվի ավելի մեղմ պատիժ, և այն չի ծառայի իր նպատակների իրականացմանը, կամ կնախատեսվի ավելի ծանր պատիժ՝ առանց հաշվի առնելու մարդասիրության սկզբունքը, հանցագործին դաստիարակելու նպատակների իրականացման հիմնահարցերը:[4]

Ինչպես սահմանված է տեսական գրականության մեջ, մրցակցել կարող են միայն այն նորմերը, որոնք նպատակաուղղված են միևնույն հարցի լուծմանը, և որոնք փոխկապակցված են իրար հետ, և մեկ նորմի բացառումը պետք է հիմք հանդիսանա մյուս նորմի կիրառման համար, որը մրցակցում էր բացառվածի հետ:[5]
Տեսական գրականության մեջ ընունված է առանձնացնել նորմերի մրցակցության մի քանի տեսակներ: Դրանք են՝

1. Ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի մրցակցություն,
2. Հատուկ նորմերի մասերի մրցակցություն,
3. Նորմի մի մասի և նրա ամբողջի մրցակցություն:

Մալկովը նորմերի մրցակցության հետևյալ տեսակներն է առանձնացրել.

1. Ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի մրցակցություն,
2. Հատուկ նորմերի մասերի մրցակցություն,
3. Միության և հանրապետական նշանակության նորմերի մրցակցություն,
4. Միության տարբեր մասերի օրենսդրությամբ ամրագրված նորմերի մրցակցություն,
5. Ազգային և արտասահմանյան քրեաիրավական նորմերի մրցակցություն,

---

[1] Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. *С. 210;* он же. Теоретические основы квалификации преступлений. М., 1963. С. 243.
[2] Герцензон А.А. Квалификация преступлений. М., 1947. С. 21.
[3] Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., 1976. С. 174.
[4] Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. С. 219.
[5] Малков В.П. Совокупность преступлений. С. 180-181. На данное обстоятельство указывает и Б.Н. Куринов. Указ. соч. С. 174-175.

6. Ազգային և միջազգային իրավական նորմերի մրցակցություն:[1]

Կուրինովի կարծիքով կարելի է առանձնացնել քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հետևյալ տեսակները.

1. Ընդհանուր և հատուկ մասերի նորմերի մրցակցություն,
2. Հատուկ նորմերի մասերի մրցակցություն:

Ըստ նրա՝ նման որակումն իր մեջ ներառում է մյուս բոլոր տարբերակները: Նաև հարկ է նշել, որ արդի ժամանակներում մրցակցության այնպիսի ձևերի մասին խոսել, ինչպիսիք են միության և հանրապետական նորմերի, միության տարբեր մասերի օրենսդրությամբ ամրագրված նորմերի մրցակցությունը, անիմաստ է:

Այժմ անդրադառնանք ընդհանուր և հատուկ նորմերի միջև մրցակցության հարցին: Մինչ այդ հարկ է նշել, որ մրցակցող նորմերը, որոնք նախատեսում են միևնույն հանցագործության հատկանիշները, համընկնում են: Սակայն այդ համընկնումը մասնակի բնույթ ունի միայն, հակառակ դեպքում նրանց տարանջատման մասին խոսք լինել չի կարող: Եվ ինչպես նշում է Կուդրյավցևը, նորմերը, որոնք մասնակիորոն են համընկնում, տարբերվում են ծավալով և իրենց արտահայտած բովանդակությամբ: Առավել նպատակահարմար է նրանց տարանջատումն ըստ ծավալի: Մրցակցող նորմերից մեկն ընդգրկում է ավելի մեծ ծավալ, քան մյուսը, և երկրորդն իր բնույթով մտնում է առաջինի մեջ և ավելի նեղ բովանդակություն ունի: Հենց այսպես էլ, հատուկ նորմերը իրենց մեջ ընդգրկում են ընդհանուր նորմերի հատկանիշները, սակայն ունեն նաև առանձնահատկություններ, որոնցով էլ տարբերվում են առաջիններից:

Խոսելով ընդհանուր և հատուկ նորմերի հարաբերակցության մասին՝ Կուդրյավցևը նշում է, որ հատուկ նորմերին բնորոշ են հատկանիշներ, որոնք առավել մանրամասն են բնութագրում այս կամ այն հանցագործությունը, քան ընդհանուր նորմերը:

Որպես օրինակ՝ հեղինակը համադրում է պաշտոնեական դիրքի չարաշահումը և արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները: Միաժամանակ հեղինակը նշում է նաև, որ վերջին դեպքում առավել վառ է արտահայտված համապատասխան հանցագործությունների բնույթը, քանի որ արդարատատության դեմ ուղղված հանցագործությունների կատարման դեպքում խաթարվում է ոչ միայն երկրի արդարադության համակարգը, այլև խախտվում են այլ անձանց իրավունքները, նրանց պատիվն ու արժանապատվությունը, անվտանգությունը:[2]

Հարկ ենք համարում խոսել նաև հատուկ նորմի տարբեր մասերի միջև մրցակցության մասին: Այս տեսանկյունից ևս կարևորվում են իրավաբան- տեսաբանների կարծիքները: Համաձայն Նիկիֆորովի՝ հատուկ նորմի տարբեր մասերի միջև մրցակցությունը կայանում է հետևյալում. Առաջին դեպքում մրցակցում են երկու նորմեր, որոնցից մեկը նախատեսում է հանցագործության մասնակի, հատուկ բնույթը, իսկ մյուսը՝ հանցագործությունների ծանրացնող հանգամանքները, որոնք կարող են նաև դիտարկվել որպես առանձին հանցագործություններ: Նման պարագայում երկրորդ նորմը հանդես է գալիս որպես հատուկ այն նորմի հետ հարաբերությունում, որն արտահայտում է հացագործության միայն մասնակի բնույթը: [3]

Պարզաբանելով նորմերի մրցակցության խնդիրը՝ հարկ ենք համարում նաև անդրադառնալ նորմերի մրցակցության և կոլիզիոն նորմերի հարաբերակցությանը:

Ըստ Նեզնամովայի՝ նորմերի մրցակություն և կոլիզիոն նորմեր հասկացությունները նույնական են: Դրանք տարբեր տերմիններ են, որոնք ի վերջո արտահայտում են միևնույն իմաստը:

[1] Малков В.П. Совокупность преступлений. С. 182.
[2] Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений. С. 219.
[3] Никифоров А.С. Совокупность преступлений. М., 1965, С. 67.

Միևնույն ժամանակ կարելի է խոսել ինչպես մրցակցող նորմերի կոլիզիայի, այնպես էլ կոլիզիոն նորմերի մրցակցության մասին:[1] Հեղինակների մի մասն էլ այն կարծիքի է, որ նորմերի մրցակցությունը կոլիզիայի մի տեսակն է:[2]

Իսկ Մալկովը, արտահայտելով հակառակ կարծիքը, նշում է, որ կոլիզիան է մրցակցության առանձին տեսակ, նաև նշում է, որ իրավունքի որևէ ճյուղի նորմերի միջև կոլիզիան համարվում է կոլիզիայի օրենքի գլխավոր հարց: Իսկ նորմերի մրցակցության դեպքում որևէ նորմի առաջնայնություն տալը ոչ այլ ինչ է, քան այդ հարցի լուծում:[3]

Համաձայն Սաուլյակի՝ նորմերի մրցակցությկան հարցը առավել լայն ու ընդգրկուն է, քան կոլիզիոն նորմերինը, և մրցակցության դեպքում ոչ մի կոլիզիա լինել չի կարող: [4] Մեր կարծիքով, Կուդրյավցևի կարծիքն այս մասին ավելի հիմնավորված է: Ըստ նրա՝ նորմերի մրցակցություն և նորմերի կոլիզիա հասկացությանունները տարբեր են և դրանք չպետք է նույնացնել: Կոլիզիա կարող են կազմել այն նորմերը, որոնք իրար հակասում են, այն ինչ նորմերի մրցակցության դեպքում այդ երկու նորմերը արտահայտում են նույնական հատկանիշներ: Նման տեսակետ է հայտնում նաև Ագանը՝ ավելացնելով, որ նորմերի մրցակցության դեպքում խոսքը տարբերության, իսկ կոլիզիայի դեպքում՝ հակասության մասին է:[5]

Կուդրյավցեվը նաև նախանշում է այլ պատճառ, որի ուժով մրցակցությունը և կոլիզիան տարբեր հասկացություններ են: Երկու կամ ավելի նորմերի կոլիզիա գոյություն ունի, եթե առկա են այդ նորմերի բովանդակային հակասություններ:

Նորմերի մրցակցության դեպքում խոսքը գնում է իրավակիրառ պրակտիկայի կոնկրետ դեպքերի մասին, երբ խնդիր է առաջանում այս կամ այն նորմի կիրառման հարցում, և այստեղ չպետք է հարցը վերացականորեն հնչի, թե որ նորմն է ենթակա կիրառման: Հարցը պետք է հնչի հետևյալ կերպ՝ տվյալ հանցագործության հատկանիշները ո՞ր նորմն է արտահայտում:

Ինչ վերաբերում է մեր օրենսդրությանը, նշենք, որ թե ՀՀ, թե ԼՂՀ քրեական օրենսգրքերը չեն սահմանում, թե որ դեպքում է առկա նորմերի մրցակցություն, որ դեպքում՝ հանցագործությունների համակցություն:

Փաստորեն, ամեն անգամ արարքի որակման ժամանակ իրավակիրառողը պետք է հիմնվի իր իրավագիտակցության վրա և դիմի դատական պրակտիկային կամ քրեական իրավունքի տեսությանը: Կարծում ենք, որ ավելի նպատակահարմար կլիներ օրենսդրորեն կարգավորել այս հարցը, մասնավորապես, քրեական օրենսգրքում սահմանվեր հանցանքների համակցության և քրեաիրավական նորմերի մրցակցության տարբերակման հստակ դրույթներ, ինչպես նաև սահմանվեր քրեաիրավական նորմերի մրցակցության հասկացությունը և տեսակները սահմանող նորմ:[6]

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Տաթևիկ Գևորգյան, ԱրՊՀ իրավունքի ամբիոնի դասախոս, հայցորդ

e-mail:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս, Գ.Ս.Ղազինյանը:

[1] Незнамова З.А. Коллизия в уголовном праве. Екатеринбург, 1994. С. 33.
[2] Власенко Н.А. Коллизионные нормы в советском праве. Иркутск, 1984. С. 23.
[3] Малков В.П. Указ. соч. С. 179.
[4] Сауляк С.Ф. Проблема конкуренции уголовно-правовых норм: Дис. ... канд. юрид. наук. М,, 1996. С. 87.
[5] Агаев И.Б. Указ. соч. С. 155.
[6] Գ.Թ.Գրիգորյան, Քրեաիրավական նորմերի մրցակցությունը, Երևան 2008թ.